

Hakemsiz Yazılar

Freelance Articles

Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Bilgi Hizmetleri*

Doğan Atılğan**

Öz

Bilgi toplumu, bilgi çağı, araştırma geliştirme çalışmaları, bilgi erişim, bilgi gereksinimi gibi kavramlar gelişmiş, toplumlarda önemli kavramlar haline gelmiş ve ilerlemenin ön koşulu sayılmışlardır. Avrupa Birliği, araştırma geliştirme faaliyetlerine önemli bir bütçe ayırarak bilgi toplumu olma yolunda büyük bir yol almıştır. Avrupa Birliği’ne aday olan ülkemizde ise bu konuda henüz alınması gereken oldukça uzun bir mesafe bulunmaktadır. Bu yazıda Avrupa Birliği ülkelerinde araştırma geliştirme konusunda yapılanlar ve ülkemizdeki bilgi hizmetleri ele alınmıştır.

Giriş

Avrupa Birliği, 21.yüzyılı, bilim ve teknoloji etkinliğinin geride bıraktığımız yüzyıldan daha fazla hissedileceği bir süreç olarak tanımlamaktadır. Geleceğe umutla bakabilmek ve bilgi toplumunun öngörülerini yerine getirebilmek için, araştırma ve geliştirmeye önem vermek, bu alana büyük yatırımlar yapmak gerekmektedir. Avrupa Birliği’nde, 1990’lı yıllarda, ulusal teknoloji öngörülerinin başında, bilgi ve iletişim teknolojileri ilk sırada yer almaktadır (TÜSİAD, 2001: 82).

Bilgi toplumunun, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanında, önemli bir unsuru da insan gücüdür. Sanayi toplumunun önde gelen ülkeleri arasında yer alabilmek; emeğe, doğal kaynaklara ve enerjiye dengeli bir biçimde sahip olmayı ge-

* 28 Mart 2002, İstanbul, PULMAN toplantısında sunulan bildirinin gözden geçirilmiş biçimidir.

** Doç. Dr. Doğan Atılğan, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesidir; e-posta: atilgan@ankara.edu.tr

rektiriyordu. Bilgi toplumunda ise, bilgi ve bu bilgiyi işleyerek yeni bilgiler üretecek insan gücüne sahip olmak zorunlu bir hal almıştır. Research for Advance Communication System (RACE) tarafından yapılan ve 1999 yılında yayınlanan raporda, bilgi toplumu; toplumsal, kültürel, ekonomik yaklaşımlarla tanımlanmakta ve bilgi ekonomisinin çarkları anlatılmaktadır (TÜSİAD, 2001: 21). Bilginin gittikçe önem kazanan ağlar üzerinden iletildiği küresel bir ekonomi olarak tanımlanan bilgi ekonomisinin çarkları arasında diğer etmenlerle birlikte Ar-Ge çalışmaları, önemli yer tutmaktadır (TÜSİAD, 2001: 60).

Avrupa Birliği'nde AR-GE Çalışmaları

1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşunu sağlayan Roma antlaşmasında, araştırmaya yönelik maddeler bulunmamakta idi. Avrupa Topluluğu'nun Amerika ve Japonya'da gelişen pazarlarla rekabet edebilmesi için programlarında değişiklikler yapılmış ve 1986 yılında tek pazar oluşturulması kararlaştırılmıştır. 1987 yılında yürürlüğe giren, "Tek Avrupa Senedi"nin araştırma ve geliştirme bölümünde Avrupa sanayinin bilimsel ve teknolojik temellerini güçlendirmek yer almıştır (Pak, 2000: 905).

Tek pazar oluşumundan günümüze Avrupa Birliği'nin araştırma geliştirme politikaları çok yıllık çerçeve programlarla belirlenmiştir (Pak, 2000: 905).

"Birinci çerçeve program"da, birlik tek pazar olarak planlanmıştır. "İkinci çerçeve program"da, öncelik bilgi teknolojileri ve endüstriyel teknolojilere verilmiştir. "Üçüncü çerçeve program"da, araştırma sonuçlarının yayılması, yaşam bilim ve teknolojileri ile eğitime önem verilmiştir. "Dördüncü çerçeve program" ise, sosyo-ekonomik araştırmaya yönelik bir program olmuştur.

1998-2002 yıllarını kapsayan "beşinci çerçeve program", tüm bunların bir sentezini oluşturmuş ve Avrupa insanının yaşam kalitesini artırmaya yönelmiştir.

Avrupa Birliği'nin "beşinci çerçeve programı"nda, bütçeden en büyük pay "bilgi toplumu teknolojileri" programına ayrılmıştır. Bu programa toplam bütçeden %24.1 lik payla 3.6 milyar euro ayrılmıştır (Özçivelek, 2000: 41).

Bilgi toplumu teknolojileri, kendi alanlarının dışındaki alanları da etkileme potansiyeline sahip olduğundan, enformasyon ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırım, ekonominin bütünü üzerinde etki etmektedir.

Avrupa Birliği Bilgi Toplumu Teknolojileri Programı'nda, yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedefiyle katma değerli ürün ve hizmetleri yaratmak, yeni iş imkanlarını artırmak hedeflenmektedir. Program kapsamında dört ana eylem planı belirlenmiştir (Özçivelek, 2000: 44). Bunlar;

- 1) Vatandaşlar için sistem ve hizmetler,
- 2) Yeni çalışma yöntemleri ve elektronik ticaret,

- 3) Çoklu ortam içerik ve araçları,
- 4) Temel teknolojiler ve alt yapılar.

Bu eylem planı kapsamına giren konular başta olmak üzere, pek çok alanda kendisine hedef olarak AB’yi seçen Türkiye, bu hedefine ulaşmak için önemli adımlar atmak zorundadır.

Avrupa Birliği, 1999 yılında Helsinki’de yaptığı toplantıda eAvrupa girişimini başlatmış ve tüm üye ülkeler 2000 yılı Mart ayında projeye katılım kararı almışlardır. Bu proje AB adayı ülkeler için eAvrupa+ adıyla tanımlanmıştır. 2001 yılında Göteburg zirvesinde tüm ülkeler katılacaklarını bildirmişlerdir. Projenin özü 2010 yılına kadar Avrupa’da “bilgi toplumu” oluşturarak rekabet gücü en yüksek ve güçlü ekonomik bölge oluşturmaktır.

2002-2006 yıllarını kapsayan “altıncı çerçeve programın bütçesi 16-17 milyar Euro dolayında olacak ve katılımcı ülkeler ürettikleri projeler ölçüsünde bundan yararlanacaklardır. (Aktaş, 2002). Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne gönderilen katılım kararı Meclis’te onaylanarak Avrupa Birliği’ne resmen bildirilecektir.

Konumuz kapsamında bugüne kadar, Avrupa boyutunda pek çok program ve projeye katılmış olmakla birlikte, bilgi politikamızı hızla AB politikalarıyla eşit düzeye çıkarmak zorundayız. AB, “bilgi toplumu” çağına girildiğinin bilinci ile hareket etmekte, toplumsal amaç ve eylemlerini bu bağlamda yönlendirmektedir. Geçtiğimiz yüzyılda gelişmiş ülkeler, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önemli yatırımlar yapmışlar, gelişmişlik düzeylerini yükselterek daha fazla katma değer elde etmişlerdir.

Ülkemizde, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan yatırımla, kimi AB ülkelerinde yapılan harcamalar kıyaslandığında, gayri safi yurtiçi hasılaya oranları Türkiye’de %0.49 Yunanistan’da %0.49, Fransa’da %2.18, Almanya’da %2.29 dur (Pak, 2000: 907).

Ülkemizde gerçekleşen Ar-Ge çalışmaları incelendiğinde ve bu alana yönelik yatırımlar dikkate alındığında, bilgi toplumu olma yolunda uzun bir sürece gereksinim duyacağımız anlaşılmaktadır.

Türkiye’de Durum

Türkiye’de bilgi toplumu olma yolunda, ulusal politika oluşturma çalışmaları TUENA projesiyle başlatılmıştır. TUENA projesinde, Avrupa Birliği’nin 5. çerçeve programında en büyük payı ayırdığı bilgi toplumu teknolojileri alanında, çok kapsamlı çalışma ve araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ve araştırmalar yanında TUENA’da, şu temel sorulara yanıt aranmıştır:

1. Enformasyon teknolojisi alanındaki konumuz ve birikimimiz nedir?
2. Dünyadaki teknolojik kurumsal eğilimler ve gelişmenin yönü nedir?

3. Dünyadaki gelişmeler ışığında, gelecekte ülkemizde gereksinim ve talep ne olacaktır?
4. Enformasyon teknolojisi alt yapısının kurulmasında ulusal katkıda bulunabileceğimiz alan, ürün ve hizmetler nelerdir?
5. Enformasyon teknolojisi alanında, nasıl bir kurumsal yapılanma ile öngörülen hedeflere ulaşılabilir?

TUENA raporunda belirlenen hedefler ve içeriğinin incelenmesi sonucunda da anlaşılacağı gibi ağırlık, alt yapı ve teknolojiye verilmiştir. Bu raporda, bilgi hizmetleri ve bilgi merkezleri boyutu yeterince irdelenmemiştir.

Türkiye'nin bilgi toplumu olma yolunda gereksinim duyacağı bilgileri hizmete sunan bilgi merkezlerinin durumunu ele aldığımızda, karşımıza çıkan tablo, bilgi merkezi türleri ve hizmetlerine göre farklılıklar göstermektedir.

Bilgi Merkezlerinde Durum: Türkiye'deki bilgi merkezleri ve kütüphaneler, örgütlendikleri ya da bağlı oldukları kurumlara göre farklılıklar göstermektedir.

Türkiye'nin en yaygın bilgi merkezine sahip olması gereken ve eğitim ile iç içe olan okul kütüphanelerimiz, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet vermektedir. Ancak kimi özel eğitim kurumlarını bir kenarda tutarsak, diğer ilköğretim okulları ve liselerde kütüphanelerin istenilen düzeyde örgütlenemedikleri ve yeterli bir hizmet veremedikleri açıkça görülmektedir.

Örgüt ağı olarak ikinci büyük potansiyele sahip halk kütüphanelerimiz ise, Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet vermektedir Halkın üniversitesi olarak bilinen halk kütüphanelerinin e-Türkiye sürecinde üstlenmeleri gereken önemli görevler bulunmaktadır. Halk kütüphanelerimizin internet bağlantısı ve bilgi hizmetlerinin verilmesinde bilişim teknolojilerinin kullanılması konusunda aşmamız gereken önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların başında halk kütüphanelerimizin internet hizmetlerini yürütmelerini sağlayacak bütçeye sahip olmaları gelmektedir. Kendi olanakları ile dial-up bağlantıları gerçekleştiren kütüphanelerimiz de telefon ücretlerini ödemede büyük sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Bilgi ve teknolojik alt yapısı gelişmiş ve iyi bir hizmet verdikleri düşünülen üniversite kütüphanelerimiz ise, Yükseköğretim Kurulu'na bağlı olarak çalışmaktadır. Bugün 23'ü özel olmak üzere, 76 üniversitemiz bulunmaktadır. Bu üniversitelerimizde bilgi hizmetleri, kütüphane ve dokümantasyon daire başkanlıkları yapısı içinde gerçekleştirilmektedir.

Üniversite kütüphanelerimizin büyük çoğunluğu, ulusal akademik ağ yapılanması içinde, teknolojik alt yapı sorununu çözmüştür. Bugün internet aracılığı ile pek çok bilgiye erişilebilmektedir. Bununla birlikte elektronik kütüphane konusunda da üniversitelerimizde önemli adımlar atılmış ve pek çok bilgi bankasına erişim olanakları sağlanmıştır. Bu kütüphanelerimizin en büyük sorunları, yetişmiş eleman ve yeterli bütçenin olmamasıdır.

Araştırma kütüphaneleri içinde önemli bir yer tutan Milli Kütüphane de Kültür Bakanlığı’na bağlı olarak çalışmaktadır. Milli Kütüphane, teknolojik alt yapısını tamamlamış ve sistemini sürekli güncelleme aşamasında önemli adımlar atmıştır. Bugün sahip olduğu bilgi kaynaklarının büyük bir bölümünün bibliyografik kayıtlarını, bilgisayar ortamına aktarmış ve internet üzerinden hizmete sunmuştur. Bu kütüphanemizin de en büyük sorunu yetmişmiş personel ve yeterli bütçesinin olmamasıdır.

Özel kurum ve kuruluşların bünyesinde oluşturulmuş bilgi merkezleri de bağlı oldukları kurumun hizmet alanları ile ilgili konularda bilgi hizmeti vermektedir. Bu bilgi merkezleri de teknolojik alt yapı ve hizmet unsurları açısından iyi durumdadır.

1996 yılında ULAKBİM’in kurulmasından sonra 1997 yılından itibaren Ankara-İstanbul-İzmir arasında kurulan omurgaya bugün hemen hemen tüm üniversitelerimiz değişen hızlarda bağlanmıştır. Üniversite kütüphanelerimizin iletişim alt yapısının başarısında bu çalışma yatmaktadır. Bugün ülkemizde 3-5 milyon internet kullanıcısı, 33 bin alan adı ve 135 bin civarında internete bağlı makine bulunmaktadır (Vural, 2002).

İletişim alt yapısının büyük oranda gerçekleştirilmiş olması üniversite kütüphanelerimizin elektronik yayınların hizmete sunulmasında ve e-dergi aboneliklerinin yaygınlaşmasında da etken olmaktadır. Üniversite kütüphanelerimizin elektronik veri tabanlarını sağlanması konularında da ülkemizde önemli adımlar atılmıştır.

Konsorsiyum Çalışmaları : Hızla çoğalan bilgi kaynakları ve bilgiye erişim maliyetinin buna paralel olarak artışı ile kütüphane bütçelerinin yetersiz oluşu, kütüphanecileri yeni arayışlara yöneltmiştir. Kullanıcının gereksinim duyduğu bilgiyi en kısa zamanda hizmete sunmayı amaçlayan kütüphaneler, bilgi teknolojilerini kullanarak hizmet vermekte karşılaştıkları sorunları çözmek ve bilimsel dergi ve veri tabanlarını elektronik ortamda sağlamak ve hizmete sunmak için konsorsiyum oluşturma yoluna gitmişlerdir.

Ülkemizde bu amaçla 1999 yılında ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu) kuruldu. Bilimsel bilgiye erişimi artırmak ve üniversite kütüphaneleri arasında iletişimi güçlendirmek açısından önemli görevleri yerine getiren ANKOS, başlangıçta sınırlı sayıda üyesi bulunmasına karşın bugün 56 üye kütüphane ve en önemli yayınevlerinin içinde yer aldığı 15’in üzerinde veri tabanı ile araştırmacılara hizmet sunmaktadır.

OBES Projesi: Konsorsiyum çalışmalarının başarılı olması, ülkemizde başka işbirliği çalışmalarına da öncülük etmiştir. Bunların başında da ortak belge sağlama hizmeti olan OBES gelmektedir. Ankara’daki dört üniversite ve ULAKBİM arasında gerçekleştirilen bu projede kurye sistemi kullanılarak, araştırmacıların is-

tedikleri makalelerin fotokopileri sağlanmaktadır. Bilkent, Gazi, Hacettepe ve ODTÜ ile ULAKBİM arasındaki bu işbirliğinde makalelerin iletiminde kurye sistemi yerine teknolojik olanakların kullanılarak diğer üniversitelerin de katılımı ile genişletilmesi planlanmaktadır.

Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Çalışmaları: Ülkemizde kurulan ve ülke genelinde örgütlenmiş ilk mesleki kuruluşumuz olan TKD, ülkemizde bilgi hizmetlerinin etkin olarak verilmesinde önemli rolü olan kütüphanecilerin sürekli eğitimi, elektronik yayıncılık ve kütüphanecilik mesleğinin, toplumda istenilen seviyeye ulaşması için önemli çalışmalar yapmaktadır. Bunlar:

Yayın Faaliyetleri: Kütüphanecilerin mesleki eğitimlerini geliştirmek, onları yeni gelişmelerden haberdar etmek ve sürekli eğitimlerini sağlamak amacıyla 1952 yılından beri yılda dört kez yayınlanan *Türk Kütüphaneciliği* dergimiz bu yıl 50. yılını kutlamaktadır. Dergimizin 50 yıllık sayıları tam metin olarak elektronik ortama aktarılmıştır. İlk aşamada dizinleri ile birlikte son 10 yılını 2001 yılında hizmete sunduğumuz *Türk Kütüphaneciliği*, dergisinin veritabanı 38. Kütüphane Haftası'nda tam olarak hizmete girmiştir.

Dergimiz dışında yine güncel gelişmeleri tartışmak ve bu yenilikleri meslektaşlarımızla paylaşmak için çeşitli kitaplar da yayınlanarak hizmete sunulmaktadır.

Kongre ve Konferanslar: Konusunda uzman kişilerle akademisyenlerin katılımı ile sürekli eğitim işlevini de yerine getiren konferanslar ve başta kütüphane haftaları olmak üzere çeşitli bilimsel toplantılar yapılmaktadır. Bu etkinliklerde diğer kamu kurumları ve üniversitelerle işbirliği gerçekleştirilmektedir.

Diğer Etkinlikler

- Bilgisayar okuryazarlığını geliştirerek kütüphanecilerin daha etkin hizmet verebilmelerini sağlamak amacıyla düzenlenen bilgisayar ve internet kursları.
- Ulaştırma Bakanlığı internet kurulu ile birlikte, internet haftaları, inet-tr toplantılarına düzenleyici olarak katılarak elektronik kütüphane konusunda panel, konferans ve tartışma gruplarının planlanması.
- İnternet kurulunda yapılan girişimler sonucu halk kütüphanelerinin internete bağlanmasına destek olmak amacı ile Türk Telekom ve özel firmalardan katkı sağlanması.
- Kütüphanecilik bölümlerinin adlarının değiştirilmesine zemin oluşturan bölüm ve anabilim dalı başkanlarının bir araya gelmelerini sağlayarak çalışmalarına katkı verilmiştir. Bu çabalar Hacettepe Üniversitesi'nin de büyük gayreti

ile sonuç bulmuş ve bölümlerin adları “Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü” olarak değiştirilmiştir. Bölümler, 2002-2003 öğretim yılından başlayarak yeni ders programları ve eşit ağırlık puan türüyle alınacak öğrencileri ile eğitim yapacaklardır.

Milli Eğitim Bakanlığı İle İşbirliği: Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okul kütüphanelerinin etkin olarak kullanılmasını sağlamak ve okul kütüphanelerini gerçek işlevlerine kavuşturmak amacı ile işbirliği programı geliştirilmiştir. Bakanlık yayınladığı genelge ile okul kütüphanelerinin işlevsel olması için TKD ile işbirliği yapmalarını tüm okullara duyurmuştur. Dernek çatısı altında kurulan okul kütüphaneleri sürekli grubu ile de çalışmalar sürdürülmektedir.

Sonuç:

Avrupa Birliği’nin 5. çerçeve programında en büyük payı ayırdığı bilgi toplumu teknolojileri alanında ülkemizde de TUENA raporuyla başlayan çalışmalar ulusal bilgi politikası oluşturma aşamasında başlangıç noktası oluşturmalıdır. Bilgi toplumu olmak ve Avrupa Birliği ölçütlerine erişebilmemiz için kısa ve uzun vadede yapmak zorunda olduğumuz işler vardır. Bunlar:

- Kütüphane ve diğer bilgi merkezlerinin ve bilgisayar laboratuvarlarının sürekli açık tutulmasını sağlayarak, hafta içi çalışanların ve öğrenci dışındaki araştırmacıların da yararlanmasını sağlamak,
- İnternet üzerinden eğitim içeriği hazırlamak ve hizmete sunmak,
- Ulusal bilgi uçurumunu engellemek,
- Sanayi-üniversite işbirliğini daha verimli hale getirmek,
- Eğitimcileri eğiterek daha büyük kitlelerin bilgilendirilmesini sağlamak,
- Eğitim planlamalarını daha uzun vadeli (20-50 yıl) yapmaktır.

Ayrıca bilgi toplumunun değer birikiminin bilgi üzerine olacağı gerçeğinden hareketle bilgisayar ve enformasyon okuryazarı olan bir kuşağın yetiştirilmesi ve bilgisayar okuryazarı olmayan yetişmiş kuşağın da bu yeteneğe kavuşturulması için programlar düzenlenmelidir. E-devlet uygulaması mutlaka hayata geçirilmedir. Ancak bu girişimler gerçekleştirildiğinde Avrupa Birliği yolunda, bilgi hizmetleri boyutunda önemli bir adım atılmış olacaktır

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ziya. (11.4.2002). "Halka sesleniş", [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.tbmm.org/tbmm/milletvekilleri/halk.oku.asp> [12.06.2002]
- Özçivilek, Rukiye. (2000). "Avrupa Birliği bilgi toplumu teknolojileri programı ve Türkiye'de durum", *Türkiye'nin adaylık sürecinde Avrupa Birliği araştırma ve teknoloji geliştirme faaliyetlerine bir bakış* içinde (41-46). Ankara: TÜBİTAK.
- Pak, Namık Kemal. (2000). "Türkiye Avrupa Birliği bilim teknoloji ve araştırma politikaları", *Yeni Türkiye* 6 (36): 901-910.
- TÜSİAD. (2001). *Avrupa Birliği yolunda bilgi toplumu ve e-Türkiye*. İstanbul: Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği.
- Vural, Oktay. (21 Mart 2002). "Internet Haftası basın toplantısı", [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.internethaftasi.org.tr/senlik.html> [03.02.2002]